

## LIAUDIES BUITIES ATSPINDŽIAI LIETUVIŲ RAUDOSE

D. VENCLOVAITE

1957 m. vasarą, minint tryliktąsias Pirčiupio sunaikinimo metines, ties fašizmo aukų kapais nuskambėjo gūdūs vietinių dzūkų laidotuvių verkavimai, įspūdingiau, negu tragedijos liudininkų pasakojimai bylojantieji susirinkusiems apie šiurpias vokiškųjų okupantų piktadarybes Pirčiupyje ir jo gyventojų patirtas kančias. Gal niekada nesusilaukė tiek daug klausytojų, taip jaudinančiai ir aktualiai neskambėjo daugelyje Lietuvos vietų jau seniai išnykusi senovinė laidotuvių rauda<sup>1</sup>, pažadinta didelių sukrėtimų Tėvynės karo metais ir, kaip negestanti didelio sielvarto giesmė, nuolat atgydama liaudies atmintyje mūsų dienomis. Tiek Pirčiupyje, tiek kitose apylinkėse dabartiniu metu užrašomos laidotuvių raudos — tai šimtmečiais kaupytų lyrinės liaudies poezijos lobių paskutiniai blykstelėjimai: raudų kūrimo tradicijos šiandien baigia blėsti ne tik liaudies buityje, bet ir senosios kartos atmintyje.

Laidotuvių raudos — vienas iš seniausių poetinės liaudies kūrybos žanrų, savo šaknimis siekiantis ikiklasinės visuomenės laikus. Raudos, pradiname žanro istorijos etape būdamos glaudžiai susijusios su laidotuvių apeigomis, nuėjo ilgą raidos kelią, vis labiau nutoldamos nuo ceremonialo ir ilgainiui tapdamos lyriniais kūrinių, turinčiais tik kai kurias apeigiškumo žymes. Tai eleginio pobūdžio lyrika, kurioje išreiškiama nuotaikos ir jausmai, mirus artimam asmeniui. Savitą raudų lyrinio herojaus požiūrį į tikrovę atitinka ir specifinė tematika, apspręsta pirminės laidotuvių raudų paskirties — būtinumo pagerbti velionį ir poreikio išsakyti sielvartą, jam mirus. Kiekvienos raudos temų ratas paprastai siejasi su dviem pagrindiniais klausimais — mirties įvykio apmąstymu (mirties-miegelio, budinimo, naujų namelių, mirusių giminių pasveikinimo, sugrįžimo ir kt. motyvai) ir sunkios pasiliekančiųjų būklės apibūdinimu (mirusiojo artimųjų vargų motyvas). Šios dvi tematinės motyvų grupės raudose paprastai išsidėsto gana laisvai ir neproporcingai. Motyvų parinkimas be kita ko priklauso ir nuo kūrėjo individualybės — raudotojos gyvenimiškosios patirties, talento ypatybių, taip pat nuo regionalinio raudų stiliaus tradicijų ir kitų priežasčių. Tačiau atrodo, kad, žanro raidos procese nebetenkant reikšmės kai kuriems su apeiginiu mirusiojo pagerbimu susijusiems motyvams ir raudai vaduojantis iš senovinės pasaulėžiūros rudimentų, ryškėja tendencija vis daugiau vietos skirti mirusiojo

<sup>1</sup> Laidotuvių raudomis paprastai vadinamos ne tik laidotuvėse, bet ir kitais atvejais (mirties metinėse, kalendorinių švenčių metu, sunkiais gyvenimo momentais, prisimenant velionį ir pan.) atliekamos raudos, skirtos mirusiajam paminėti.

artimųjų išgyvenimų, jų rūpesčių ir vargų išsakymui. Einant šiuo keliu, rauda turtėja ne tik intymiu jausmu, bet ir sodria realistine detale, tuoj pačiu gimstant naujiesiems motyvams, gilėjant buitinei tematikai. Šį vieną iš paskutiniųjų žanro istorijos etapų, duodantį daug medžiagos liaudies buičiai, jos kasdieninio gyvenimo tikrovei pažinti, plačiausiai pailiustruoja mūsų šimtmečio užrašų rankraštinė medžiaga, kuri šalia negausių spausdintų tekstų (apimančių XIX a. du paskutinius dešimtmečius ir kai kuriuos XX a. užrašymus) ir sudaro pagrindinį mūsų laidotuvių raudų fondą.

\* \* \*

Pagrindinis laidotuvių raudų tematikos objektas, apie kurį sukasi visas pasakojimas,— šeimos nario netekimas. Mirtis — tai didelė šeimos tragedija, skaudžiai paliečianti gyvuosius. Seima raudose iškyla kaip glaudus, organiškai suaugęs vienetas, todėl kurio nors jo nario atsiskyrimas įneša daug vidinės nedarnos į pasiliekančiųjų gyvenimą: nutrūksta šeimos narių ryšiai, paremti tauriausiais žmogiškaisiais jausmais, nebetenkama tos šilumos, kuria apgaubti tarpusavio santykiai. Antra vertus, mirtis čia suvokiama kaip socialinės reikšmės valstiečio šeimai įvykis. Raudose pasakojama, kaip vargsta našlė, netekusi šeimos maitintojo ir pajėgiausių darbo rankų, našlaičiai, likę be tėvų, kokia sunki ir nerami neaprupintų tėvų senatvė, ir visa tai praskamba kaip skundas darbo žmogaus, klasinėje visuomenėje nuolat turinčio kovoti su nepritekliais ir vargu. Pagaliau, mirties akivaizdoje aščiau, negu bet kada, pajaučiamas praeitės nuoskaudų ir vargų didumas. Todėl, apmąstant praeitį, raudose stipriausiai skamba ne šviesių prisiminimų, bet skundo dėl gyvenimo blogybių gaida. Taigi raudų prigimtis tokia, kad į jas natūraliai prasiskverbia socialinio pobūdžio vaizdai ir motyvai, turintys gilią apibendrinančią prasmę. Toks yra mirusiojo artimųjų vargo motyvas, sudarantis daugelio laidotuvių raudų pagrindinį tematinį branduolį.

Liaudies vargų motyvas, tautosakoje turintis senas tradicijas, raudose taip pat siekia žilos senovės laikus. Jo užuomazgas randame jau seniausiųjų raudų tekstų nuotrupose. Praturtintas naujom spalvomis ir išplėtotas vėlesniuose tekstuose, mūsų šimtmečio raudose jis tampa populiariausiu tradiciniu motyvu. Tačiau retai kuri raudų kūrėja pasitenkina nusistovėjusiomis poetinės išraiškos formomis, kurios, paveldėtos tradicijos keliu, perduodamos iš kartos į kartą; kiekviena raudotoja turi plačias galimybes, pasinaudodama savo gyvenimiška patirtimi, kūrybiškai operuoti jai gerai žinoma tikrovės medžiaga ir kalbėti apie tai, kas betarpiškai jos pačios išgyventa, iškentėta. Varginga liaudies buitį besivystančio kapitalizmo epochos kaime — tai neišsėnkantis temų šaltinis, leidžiantis raudotojai toli išeiti iš tradicinės raudos, kaip apeiginio žanro ribų, išvedant klausytojus į visiems pažįstamo kasdieninio gyvenimo platumas, sukuriant giles, apibendrinančios prasmės, su ryškia socialine poetekte vaizdus. Todėl tie asmeniniai sielvartai ir vargai, kuriais guodžiamasi, apraudant mirusį šeimos narį, visada turi bendrumo, visuotinio žymę ir gerai suprantami sudarantiems savotišką auditoriją to paties socialinio sluoksnio atstovams — velionio artimiesiems, giminėms, kaimynams. Klasinės visuomenės sąlygomis mirusiojo artimųjų vargų motyvas, įgaudamas konkretų socialinį turinį, skamba kaip darbo žmogaus skundas nesibaigiančiu skurdu, nepasitenkinimas esamu gyvenimu, todėl laidotuvių rauda, paliečianti jautriausias vargdienio sielos stygas, žadinanti jame šviesesnio gyvenimo lūkesčius, visada rasdavo gilų atgarsį klausytojų širdyse.

Kaip jau minėta, laidotuvių raudų užrašymai yra palyginti iš nesenų laikų — praėjusio amžiaus paskutinių dešimtmečių ir šio šimtmečio pir-

mosios pusės. Kadangi raudos, panašiai kaip ir liaudies dainos, daugeliu atvejų tikrovę atspindi labai bendrais bruožais, todėl ne visada galima surasti ryškesnius šių epochų pėdsakus ar aiškiai apibrėžti, kuris istorinis laikotarpis jose minimas. Liaudies vargų motyvas čia dažnai išreiškiamas nusistovėjusia tradicinių vaizdų sistema, pro kurią kartais sunku įžvelgti konkretų istorinį foną. Iš kitos pusės, vargo sąvoka raudose gana plati; tai nėra vien sunkaus gyvenimo sinonimas, bet greičiau savotiška bendrinė sąvoka, apimanti visas buitines negeroves, kur materialinis skundas persipina su morale nuoskauda. Tačiau, ir šiuo keliu einant, raudose atsiskleidžia tegu ir ne tikroviškai konkretus, bet įspūdingas vargingos liaudies buities puslapis.

Kaip skundas sunkia dalele, „nekčemna buitele“, tekusia našlaičiams ar senai motinai, beveik kiekvienoje raudoje ryškia gija eina didelių vargelių motyvas, dažnai perteikiamas ne buitinėje, bet sąlyginėje-poetinėje plotmėje. Vargo didumas ir sunkumas čia nusakomas ne konkrečios buities detalėmis, bet spalvingo poetinio vaizdo potekste. Štai, netekęs tėvų, našlaitis skundžiasi:

...mus paliko  
An dzidelio vargelio  
Kai miklias rykšteles  
Vidurin laukelių.  
Kai raibas gegules  
Vidurin girelės<sup>2</sup>.

Vidinė poetinio vaizdo nuotaika, kuri sukuriamą našlaitį palyginant su liaunu medeliu, vidur lauko lankstomu vėju, su gegule, liaudies poezijoje simbolizuojančia liūdesį ir skausmą, leidžia betarpiškai pajusti visą našlaičių būklės sunkumą. Šitoks tikrovės atkūrimo būdas, atitinkantis pačias giliausias raudų, kaip ir apskritai poetinės liaudies kūrybos meninio metodo tradicijas, iš tiesų tarsi plaukia ne iš istoriškai apibrėžto laikotarpio liaudies pasaulėjautos, bet labai apibendrintai atspindi taurų humanizmą darbo žmogaus, visada su didele užuojauta ir šiluma atsi-  
liepusio apie našlaitį — užguitą ir visų skriaudžiamą žmogų.

Tokią pat gilią prasmę turi bendri visai poetinei liaudies kūrybai ir raudose taip pat sutinkami personifikuoti dalelės ir vargelio įvaizdžiai. Tai tarsi sunkios liaudies būklės poetinis apibendrinimas, kalbantis apie ilgaamžį, niekad nesibaigiantį darbo žmogaus vargą. Jį simbolizuoja dalelės dingimas („gal mana dalalį kur nunešė ar margas paukštelės per žalią girelę, ar mana dalalą kur nuplaukė per giliam marelam“<sup>3</sup>) arba tekusi vargšui dalia „naisunkiausioj“, „dalelė bedalnikė“, kurią reikia „išsibūti“, išvargti. Vargas raudose suvokiamas, kaip stipri antgamtinė jėga, kuriai atsispirti žmogus bejėgis, nes vargas ir „už medelius aukštesnis“, nuaugęs nubujojęs „medelių bujalėm“, išsakojęs „medelių šakelėm“<sup>4</sup>, didingas savo galia („ties mano kojelėm vargelis stovi, kap marelės liūliuoja“<sup>5</sup>). Raudose ir skundžiamasi tuo pikta lemiančiu vargu, kuris persekioja žmogų visą gyvenimą iki pat mirties:

Oi vargeli mano, vargeli mano mielas, turbūt niekur neišbėgsiu, nei pasikavosiu nog savo vargelio, nog savo dzidžiojo. Turbūt aš jį nešosiu, savo vargelį, kolei dzeivulis laikys ar ilgų, ar trumpų savo buvimėlių...<sup>6</sup>

<sup>2</sup> Lietuvių tautosakos rankraštynas, 1925 (24), Merkinės apyl. LTSR MA Lietuvių kalbos ir literatūros institutas (toliau žymima LTR).

<sup>3</sup> LTR 2331 (71), Švenčionių apyl.

<sup>4</sup> J. Basanavičius, Lietuvių raudos iš visur surinktos, Vilnius, 1926, p. 13 (Seinų apyl.). (Toliau žymima BLR).

<sup>5</sup> Ten pat, p. 13.

<sup>6</sup> BLR, p. 24 (Seinų apyl.).

Liaudies dainose mergelė prašo savo brolius, kad padėtų vargą su-naikinti; raudų našlaitė kreipiasi į gamtos stichijas — vėją, kad nupūstų vargėlį, tačiau jis visada pasirodo stipresnis už žmogų. Toks vargo temos idėjinis įprasminimas, parodant vargo neįveikiamumą, klasinės visuomenės tautosakoje turi galias tradicijas, atspindinčias šimtmečiams būdingą liaudies žmogaus silpnumą, susidūrus su socialiniu blogiu.

Šis metaforinis vargo paveikslas, taip pat kaip ir tradiciniai „didelių vargelių“, „sunkios buitės“ įvaizdžiai, dažnai perteikti nedidelės apimties poetiniu piešiniu, dar neatskleidžia platesnio sunkios liaudies buities vaizdo. Į mus prabyla konkreti gyvenimo tikrovė tada, kai prasiplečia poetinio įvaizdžio turinys, praturtėdamas gyva buitine detale — čia dariniai įsipinančia į lyrinio pasakojimo audinį, čia ryškia, kiek šiurkštoka gija išsiskiriančia iš jo. Tokia detalė, visada įnešanti į pasakojimą šviežių ir gyvų spalvų, suteikdama atkuriamos tikrovės vaizdams socialinio konkretumo, dažniausiai ir leidžia užčiuopti kai kurias atskirų epochų žymes raudose.

Taip, pavyzdžiui, kai kurios laidotuvių raudos mus perkelia į tuos praėjusio šimtmečio laikus, kada liaudį sunkia našta slėgė rekrutų ėmimas, o vėliau — tarnavimo carinėje kariuomenėje prievolė. Ypač sunki carizmo laikais buvo valstiečių, prievarta atiduodamų į rekrutus, padėtis: tarnauti reikėjo dvidešimt ir daugiau metų nepakeliamos dresūros sąlygomis, kai už mažiausią nusikaltimą buvo taikomos sunkios fizinės bausmės, todėl tie, kuriems nepavykdavo kokiais nors būdais išsipirkti, slapstydavosi arba paimti stengdavosi pabėgti. Būdavo atsitikimų, kai, gaudant rekrutus, jaunuoliai, nakties metu apsupus trobas, išbėgiodavo neapsirengę, basi<sup>7</sup>. Vienoje išlikusioje samdytos atlikėjos raudoje<sup>8</sup>, išskaičiuojant velionio „vargelius“, kaip didžiausia jo gyvenimo nelaimė minima atidavimas į rekrutus. Raudotojos atminty išlikusi pabėgimo scenos detalė leidžia gyvai ir betarpiškai perteikti analogiškus rekrutų gaudymo momentus:

...dabar apraudosiu tavo vargelius, mat, kaip kentėjai prie pono, kol jaunas buvai, kaip tave akrūtuos norėjo pagaut, kaip tu per langą išbėgai, buvai ant vienos kojos su nagine, ant kitos basas. Mat, dieve, koki tavo vargeliai buvo, laimingas, kas išbėgai<sup>9</sup>.

Paskutinėse eilutėse išreikštas įsitikinimas, jog „laimingas, kas išbėgai“, lygiai kaip ir visas, glausta detale perteiktas įvykis, įtikinamai kalba apie rekrutą laukiančius vargus ir gaivališką liaudies pasipriešinimą šiai baudžiavinės priespaudos formai.

Humoristinio pobūdžio raudos, kurios buvo kuriamos, parodyjuojant tradicinės laidotuvių raudos turinį ir stilių, taip pat praskleidžia kai kurias baudžiavinės tikrovės puses. Yra užrašyta visas ciklas tokių laidotuvių raudų, išlikusių iš tų laikų, kada ponai samdydavosi raudotojas jiems patiems arba savo išgaišusiems šunims apraudoti. Gražus liaudies paprotys mirusius pagerbti raudomis savo jaudinančiu iškilmingumu, matyt, imponavo šiaip jau niekinusiai liaudį ir jos tradicijas ponių, todėl, norėdami būti apraudotais ir patys nesugebėdami tai atlikti, kviesdavosi raudotojas iš paprastų žmonių tarpo. Tačiau tokiose laidotuvėse tikriausiai niekada neskambėjo ta graudi lyrinė rauda, kurią įkvepia gilus sielvartas, mirus mylimam žmogui. Ne liūdesys, bet visai priešingi jausmai trykšta iš šių laidotuvių raudų: apsimestinė pagarba mirusiajam ir ta-

<sup>7</sup> J. Sudaris, Rekrutų gaudymas Žemaičiuose, „Gimtasai kraštas“, 1938, Nr. 3—4, p. 416.

<sup>8</sup> Tekstas užrašytas 1931 m., bet pažymėta, kad „taip raudojo gal prieš 50 m.“

<sup>9</sup> LTR 2813 I (1223), Biržų apyl.

riamas raudotojos sielvartas sukelia komišką efektą. Šis pašaipus nusi-teikimas velionio atžvilgiu iki galo išlieka kiekvienoje tokio pobūdžio raudoje. Čia nerasime laidotuvių raudai būdingo jausmų nuoširdumo ar švelnių „meilės žodelių“, kuriais kreipiamasi į mirusįjį — grubiai papras-ta staciokiškų intonacijų kalba atitinka tą tariamąjį liūdesį ir komišką susirūpinimą, po kuriuo iš tiesų slypi panieka mirusiajam. Pavyzdžiui, štai kaip neva sielvartauja dėl pono mirties, guosdamasis palikęs be ta-riamo globėjo, dvaro baudžiauninkas:

Kas mane apraudos  
Kas mane pakavos  
Kaip savo vaikelius  
Šio biedno pono?<sup>10</sup>

Raudos potekstėje slypinti ironija, netikėtai atidengiama aštriu per-ėjimu į atvirą tikrųjų jausmų išsakymą:

Tu, rupūže, mūsų sprandų nekaposi,  
Tu mumis nejos!<sup>11</sup>

Siose eilutėse, kur džiaugsmas, nusikračius nekenčiamo engėjo, pinasi su grėsminga neapykanta, atskleidžia visas baudžiavinės tikrovės su nežabota ponų savivale ir liaudies kančiomis nežmoniškumas. Ji pasmer-kiama pono asmeny su visa gaivališkai prasiveržiančio protesto jėga, ir šitai tarsi apibendrintai kalba apie maištingas baudžiovos laikų valstietij-os nuotaikas. Tokios raudos ilgai išlikdavo žmonių atmintyje ir, per-duodamos iš lūpų į lūpas, žadino priešiškusmą skriaudėjams.

Daugiau panašaus turinio laidotuvių raudų, plačiau praskleidžian-čių baudžiavinius santykius, atrodo, neturime užrašytų; kitose šio laiko-tarpio raudose epochos pėdsakai nėra tokie akivaizdūs. Ryškiausiai lai-dotuvių raudose atsispindi poreforminio kaimo valstietijos buitis. Pobau-džiavinės epochos liaudies gyvenimo tikrovė, raudose atskleista kad ir neplačiu šeimyninių santykių aspektu, įspūdingai byloja apie pačias opiau-sias klasinės visuomenės socialines negeroves, aštirus, iš vidaus ją ar-dančius prieštaravimus.

Panaikinus baudžiavą ir sustiprėjus kapitalistinių santykių vysty-muisi Lietuvos kaime, vyko valstietijos skaldymosi procesas. Atsirado antagonistinių klasių — kaimo buržuazijos ir kaimo proletariato — atsto-vai. V. Leninas, apibūdindamas valstiečių diferenciaciją kapitalizmo są-lygomis, rašė: „Pinigų valdžia ne tik prislėgė, bet ir suskaldė valstietiją: didžiulė masė tolydžio smuko, pavirsdama proletarais, mažuma skyrė iš savo tarpo saujeles negausingų, bet kibių buožių ir tvirtų ūkininkų, pa-glemžiančių valstiečių ūkius bei valstiečių žemes, sudarančių begimstan-čios kaimo buržuazijos kadrus“<sup>12</sup>. Kaimo varguomenė, nepajėgdama įsi-gyti reikalingo ūkinio inventoriaus, gerai įdirbti žemės, skurdo. Labai sunkios buvo mažžemių valstiečių gyvenimo sąlygos: didesnė šeima buvo pasmerkta gyventi pusbadžiu, pačiose blogiausiose buitinėse sąlygose.

Šias buržuazinės tikrovės puses visų pirma ir atspindi laidotuvių raudos, išreiškusios vargingiausiųjų valstietijos sluoksnių nuotaikas ir lūkesčius. Liaudies vargų motyvas jose rutuliojamas dviem kryptimis: pa-naudojant buitinę detalę arba tradicinius įvaizdžius, atskleidžiama sunki šeimos būklė praeityje ir kartu parodoma, koks vargas jos laukia, kai pra-randamas šeimos darbininkas.

<sup>10</sup> LTR 461<sup>b</sup> (1978), Raseinių apyl.

<sup>11</sup> Ten pat.

<sup>12</sup> V. I. Leninas, Darbininkų partija ir valstietija, Raštai, t. 4. p. 387.

Dažnai raudose minimas, kaip didelio vargelio sinonimas, mažas turtelis, apsprendžiantis sunkią visos šeimos būklę:

— Oi, ko pasbijojai  
Mažas nedzidelis?  
Ar mūs mažo turtelio,  
Ar mažos dalaletės?<sup>13</sup>

— su širdgėla klausia motina. Šiame tradiciniame kreipimesi į mirusįjį girdėti užslėptas skundas sunkia vargdienio dalia. Neturtas ir vargas — tai bėlaikės šeimos nario mirties priežastis — tokia mintis tarsi slypi šių raudos eilučių potekstėje. Panaši išvada plaukia ir iš kai kurių kitų vargingos buities vaizdų, atspindinčių tas pasibaisėtinas sąlygas, kuriose auga neturtingų šeimų vaikai. Apie tai byloja rauda motinos, kuri, gyvendama skurde, „raspylė savo vaikelius“ „po visus kapelius“. Slegiantį vargingo šeimos gyvenimo įspūdį čia dar labiau pabrėžia maža emocinė detalė — su jaudinančia motiniška meile ir prastuolišku atvirumu išreikštas naivus pasigrožėjimas, gal būt, pirmąsyk gyvenime gražiau apregta mirusia dukrele:

Dukrela mana, viešnela mana, visi sakie, kū negraži, negraži  
mana dukrela, o kap pamire, kap priredem, kakia graži, va, dabar  
labai graži; kaip buvo užpečky, tai nebuva man laikelia in jų pri-  
ecia...<sup>14</sup>

Mažo turtelio didelio vargelio motyvas, išsakytas glausta detale, neretai praskamba kaip platus vargingos liaudies buities apibendrinimas:

...o ką tu dabar palikai? Pupų rėtį, karnų kūlaitį ir skariukę, už  
griviną pirką<sup>15</sup>.

Arba:

Sūneli mano, krikštasūneli mano,  
Kai aš tik bulvelę turėjau  
Ir tą tau atidaviau<sup>16</sup>.

Apie turtinę-socialinę nelygybę, slypinčią už šių liaudies skurdo vaizdų, raudose kalbama palyginti retai. Tokiais atvejais jose nerasime labiau išplėsto poetinio vaizdo — tikrovės kontrastai atidengiami maža detale, perteikta per lyrinio herojaus emocijas. Pavyzdžiui, vienoje raudoje burtis tėvas apgailestauja, kad nepajėgė sukrauti savo dukrai didelio kraičio „kap žmonių tėveliai“, kurie „išlaidžia su dzideli parodėli“, nes

...mažas mūs turtelis, dzidelis vargelis, kad mes neturim savo  
locnos žamelės, oi, nei namelio<sup>17</sup>.

Dukters mirties fone dar labiau išryškėja visiškas neturtas ir apgailestina būklė kampininko, kurio „dzidžiausias majentkėlis“ buvo dukrelės „meilūs žodeliai“, o vargelis — „dzidelis turtelis“.

Kai kuriose raudose atsispindi būdingas poreforminio laikotarpio kaimui reiškinys — vargingosios valstietijos emigracija į Ameriką. Valstiečiai, netekusieji pragyvenimo šaltinių ir net sunkiomis išnaudojimo sąlygomis negaudami savam krašte darbo, masiškai emigruodavo į užsienį. Tačiau retai kuriam pavykdavo tokiu būdu išsigelbėti nuo skurdo. Raudos darbo žmogaus gyvenimą gimtame krašte, nužymėtą „dzidelėm rūpestė-

<sup>13</sup> LTR 1425 (36), Merkinės apyl.

<sup>14</sup> LTR 1138 (280), Svenčionių apyl.

<sup>15</sup> LTR 461a (212), Raseinių apyl.

<sup>16</sup> LTR 451 (400), Marijampolės apyl.

<sup>17</sup> BLR, p. 24 (Seinų apyl.).

lėm“ ir „sunkiais darbeliais“, apibūdina kaip nuolatinį vargą, iš kurio neišgelbsti ir Amerika: neatneša laimės, nepadidina „turtelio“:

Tėvuli, nebijojai nei tamsių naktelių, nei juodo purvynėlio, nei tolymų kelionėlių. Negana buvo tėvuliui šitos šalies darbelių, šitos šalies vargelių,— dar tėvulis vargai svecimoj šalačėj, Amerikos žamelėj vis dėl mūsų vaikelių, kad sumažyc vargelį, kad padaugyc turtelį<sup>18</sup>.

Tokios ir panašios prasmės detalės, perpinančios beveik kiekvieną raudą — lyrinį monologą mirusiajam,— nors santūriai, bet įspūdingai kalba apie akivaizdžius socialinio liaudies skurdo reiškinius kylančio kapitalizmo epochos kaime.

Analogiškai liaudies vargų motyvas gvildenamas ir vadinamosiose buitinėse raudose, tik čia glaustą detalę arba tradicinius didelių vargelių, sunkios buitės ir kt. apibendrinančios prasmės įvaizdžius, kuriais operuojama laidotuvių raudose, pakeičia žymiai platesnis ir detalesnis liaudies gyvenimo piešinys. Šių raudų tematinį pagrindą sudaro laidotuvių raudų stiliumi atpasakotas koks nors neeilinis įvykis, kartais valstiečiui ne mažiau skaudus ir lemtingas, kaip šeimos nario mirtis. Iš to matyti, kaip giliai paliečia liaudį įvairios stichinės nelaimės — gyvulio kritimas, gaisras, nederlius,— iš pagrindų sukrėsdamos ir taip jau netvirtus materialinio gyvenimo pamatus, kaip vargsta labiausiai beteisiai visuomenės nariai, neturėdami elementariausių pragyvenimo sąlygų (pvz., pavargėlės, beturčio kampininko ir kt. raudos). Savo turiniu artimiausios laidotuvių raudoms yra tos raudos, kuriose skundžiamasi sunkia vargdienio dalia, apraudama varginga buitis. Čia dar spalvingesniais variantais pasikartoja tas pats neišbrendamų vargų motyvas, prasiveržia ta pati bekraštė gėlė:

Dzievuliau manas, dzievuliau! Vargau vargau visų buitelių, kol žusvargau, kol nuskurau: nieko gero neragėjau, cik duonelė do druskelė, vis juodas pasnykas ir juodas pasnykas, cik bulbelė do duonelė ir tos dar nebuvo. . . Ir procavojau kaip juodas jautelis. Nei aš ka gero suvalgiau, nei aš ka gero sunešiojau, ir dzievulis pro mani pamiršo. An bagoto žmogelio tai ir smertelė išeina, o an many biednelio tai ir smertelės nēr. . .<sup>19</sup>

Tokios buitinės raudos, nors jose išreiškiami intymūs vieno asmens išgyvenimai ir jausmai, dažnai praskamba kaip sunkios liaudies būklės poetinis apibendrinimas.

\* \* \*

Klasinės visuomenės socialinės negerovės — turtinė nelygybė, skurdas — aštriausiai pajuntamos, mirus šeimos nariui, ypač darbininkui. Mirtis dar labiau apnuogina visus šios visuomenės vidinius prieštaravimus, kurių rezultatas — eilinės valstiečio šeimos tragedija, glūdinti jos ekonominiame nepajėgume, kovojant už būvį ir duonos kąsnį.

Šeimos nario mirties socialines pasekmes ryškiausiai atskleidžia našlės motinos ir našlaičių vaikų likimo tema, kuriai daugiausia vietos ir skiriama laidotuvių raudose.

Šeimos tėvo — vyro — mirtis visų našlės ir vaikų vargų pradžia. Mirtis, sukrėsdama ekonominio gyvenimo pamatus, iš esmės keičia šeimos padėtį visuomenėje. Ji atsiduria sunkioje būklėje, tapdama labiausiai skriaudžiamais ir beteisiais visuomenės nariais. Našlės „rėdelis“ — tai

<sup>18</sup> BLR, p. 11 (Seinų apyl.).

<sup>19</sup> Buv. Lietuvių mokslo draugijos tautosakos rankraščiai III, 131 (1), Varanovo apyl. LTSR MA Lietuvių kalbos ir literatūros institutas. Toliau žymima LMD.

„neslaunas vargelis“: ji neturi „nei jokios užvėjėlės, nei jokio užstojėlio“, todėl su ja mažai besiskaito kiti šeimos nariai, giminės arba kaimynai.

Dažnai šeima, mirus darbingiausiajam jos nariui, patiria esminius ekonominius sukrėtimus — smunka neprižiūrimas ūkis, slysta iš rankų gobšių „susiedėlių“ apkarpoma žemė. Vienoje raudoje skundžiamasi, kad, netekus pajėgiausių darbo rankų, „nukriūdys susiedėliai iš abiejų šanelių, susiaurins dzirvelį, sumažins pievelį“<sup>20</sup>, ir ši detalė atspindi klasinės diferenciacijos reiškinius, buožinių instinktų įsigalėjimą dalies valstietijos sąmonėje. Analogišką prasmę turi ir kitos raudų detalės, atskleidžiančios savanaudiškus kaimynų santykius su ekonomiškai nepajėgia našlės šeima:

...išmins tava pievelį, išės tava dzirvelį, ir niekam nepasakai, ir niekam neprastarai, ir vaikeliai tava kalci ir keltuvėlės tava kaltos, už visų blogesnes — i škadėlį dara, i škadelen eina...<sup>21</sup>

Darbininko mirtis iškelia pasiliekančiesiems gyvybiškai svarbius tolesnės egzistencijos klausimus. „Ką aš dabar bedarysiu, kaip aš dabar su tais sava mažutėliais beišsimaitinsiu? Kaip aš duonaites tiems savo višteliams beužpelnysiu?“<sup>22</sup> — klausia motina, netekusi šeimos maitintojo. Šis kupinas nevilties klausimas leitmotyvu praskamba beveik kiekvienos našlės raudoje. Iš tiesų likusiai su vaikais našlei visu aštrumu iškyla kasdieninės duonos klausimas, juo labiau, kad dažnai vyras nepalieka šeimai „ne vieno skatikėlio ir ne duonos kūsnelia“<sup>23</sup>. Tokia mintis glūdi daugelio raudų potekstėje arba prasiveržia tiesioginiu klausimu, kaip sunki būsimų vargo dienų nuojauta:

Kų mes darysma, vaikiukai,

Kų mes badelį kysma!<sup>24</sup>

Neretai sunki materialinė padėtis apsprendžia visišką darbo žmogaus priklausomybę nuo tų, kurie yra „gyvenimo šeimnininkai“. Šiame suvokime, kur moralinė nuoskauda pinasi su savo didelio vargo pajautimu, sukaupta ypač daug kartėlio ir neišsakomai gilaus skausmo:

sapa mana galvelį biednųjų, sapa mana širdelį biednųjų. Tai tiek čėselia pragyvinta, man kumpelis paskaicytas ir duonelė paskaicyta, kū mana siratelės suvalga<sup>25</sup>.

Tačiau, kaip jau minėta, tradicinėje raudoje beveik visai neatskleidžiamas liaudžiai priešiškų socialinių grupių ar klasių gyvenimas. Jis raudose iškyla tik netiesiogiai, kaip išvada iš analogiškų gyvenimo tikrovės vaizdų, kalbančių apie skriaudas ir išnaudojimą, arba suvokiamas kaip kažkas svetimo liaudžiai, čia abstrakčioje laimingo „bagotojo“ žmogaus sąvokoje, čia neturinčiame didesnio socialinio konkretumo kitokio, nežinančio skurdo ir vargų gyvenimo priešpastatyme. Tik vienoje raudoje tiesiogiai minimas dvaras, kurio „vartelius atkelti“ našlę verčia vyro mirtis:

o mano vyreli, kad aš tave turėjau, o aš dvaro vartelių neatkėliau. O mano vyreli, dar į kapelius kojelių nenukėlei, o aš dvaro vartelius pravėriau<sup>26</sup>.

Gili, apibendrinanti mintis sukaupta šiuose lakoniškuose posakiuose, tolesnėse teksto eilutėse plačiau nevystoma, tačiau tai, kad šis našlės žings-

<sup>20</sup> LTR 1138 (276), Svenčionių apyl.

<sup>21</sup> LTR 1237 (30a), Svenčionių apyl.

<sup>22</sup> BLR, p. 73 (Seinų apyl.).

<sup>23</sup> LTR 1418 (906), Zarasų apyl.

<sup>24</sup> LTR 2750 (562), Zarasų apyl.

<sup>25</sup> LTR 1237 (30a), Svenčionių apyl.

<sup>26</sup> A. Juška, Lietuviškos dainos, t. 3, Vilnius, 1954, p. 299 (Veliuonos apyl.).



nis suvokiamas kaip jos gyvenimo nelaimė, kalba apie užslėptą liaudies priešišumą išnaudotojams.

Su ypatinga šiluma ir dideliu jautrumu raudose pasakojama ir apie sunkią našlaičių dalią. Raudų „siratėlė“ — neturtingo, užguito ir visų skriaudžiamo žmogaus sinonimas. Tai atspindi ir našlaičio išorė, su didele užuojauta piešiama raudose — jo „pilki rūbėliai kaip gegužėlės“, „palenktą galvelė“, „nubliedęs veidelis nuo sunkių mįslelių“, „pajuodusios rankelės“ nuo „vargo darbelių“, — ir šiuose stambiais, bet ryškiais štrichais apmestuose bruožuose nesunku įžiūrėti vargo įspaustas žymes. Našlaičiams visą gyvenimo neteisybių kartėlį ypač tenka pajusti tada, kai juos palieka tėvai „dar nepilnų metelių“, „mažo razumėlio“. Jų gyvenimas iš pat mažens būna nužymėtas nuolatiniais materialiniais nepritekliais, neįsbrendamu skurdu, kurį dar labiau pagilina moralinės nuoskaudos: jie turi „svetimiams tėveliams“ „rankes kojeles užmainyti“, „žemai galvelę lenkti“, tačiau „siratėlės“, kuriems tenka „viso svieto apkalbėlės“, niekam neįtinka „nei sunkiu darbėliu, nei meiliu žodeliu“.

...niekas gi neželuoja piktųjų žodelių, nēr kam ne kam žadeliu aštarycie. Siratėlės ir kšnelius dzidelius laužia ir šaukštelius pilnus sėma, siratėlēm paskaicyta. .<sup>27</sup>

Našlaičių raudų leitmotyvu einanti sunkaus gyvenimo nuojauta kalba apie vilkiškus klasinės visuomenės dėsnius, paliečiančius visu aštrumu silpnuosius ir beteisius:

Jau raiks mumiem būc' viso svieto slūgelēm. Kas cik nenorės, tas mūs' nevargis; kas cik nenorės, tas mūs' nekrividis<sup>28</sup>.

Ypač sunki beturtės našlaitės, likusios be šeimos, dalia. Kapitalistinių santykių vystymasis kaime, atnešęs pinigų vertinimą, atitinkamai apsprendžia ir moralinius principus. Žmogiškosios vėrtės kriterijumi daugeliu atvejų, o ypač sudarant šeimą, tampa turtas, tvirta materialinė padėtis. Kraičio dydis dažnai lemia nuotakos padėtį visuomenėje, taip pat ir tolesnę jos ateitį, todėl našlaitė ir skundžiasi:

...palikai, tatuci, labai mani biednutį, nepalikai del manys niekakias dalalas. Prie kuriam bralaliui reiks man būcie, kap piktam martelam raiks incikcie, niekas many neužmainys, sunkajam darbely, niekas nepalinksmins dzidziajam vargely<sup>29</sup>.

Kaip sunkios našlaičių būklės poetinis apibendrinimas, neretai praskamba raudose subtiliai pajaustos žmogaus ir gamtos gyvenimo analogijos. Raudose sakoma, kad lengviau „sieram akmenėliui, padėtam šalia vieškelėlio“ ar „akmenėliui po aukštu budinkėliu“, negu nešioti „siratėlės vardelis“. Likęs be globos našlaitis lyginamas su pašauta ante, „an gilaus ežerėlio, an dzidelio vandenėlio“; jo likimas primena vėjų lankstomą „miklį rykštelę“ „vidurin laukelio“ ar vėjų pagairėje augantį medelį.

Oi, sunku, sunku žaliai liepelai augštam kalnelyj, placiām laukelyj: iš kur cik vėjalis pucia,— vis jų žalių užkliudo, žalias šakelas laužo, smulkius lapelius kracia. Dar labiau bus sunku mumiem seratėlēm be tėvelio būcie<sup>30</sup>.

Šių tapybiškai ryškių, su jautraus menininko pastabumu atkurtų palyginimų prasmėje glūdi kartus gyvenimo patyrimas liaudies, išstisus šimtmečius jautusios ant savo pečių vargo našta.

<sup>27</sup> LTR 1237 (30a), Švenčionių apyl.

<sup>28</sup> BLR, p. 10 (Seinų apyl.).

<sup>29</sup> LTR 1138 (367), Švenčionių apyl.

<sup>30</sup> BLR, p. 11. (Seinų apyl.).

Išskirtinė našlaičio padėtis, apspręsta vargingos buities ir socialinio beteisiškumo, klasinėje visuomenėje sudaro palankiausią dirvą suklestėti išnaudotojiškiems santykiams. Tačiau, iškeldami raudose našlaičių būklės dramatiškumą, neieškoma gilesnių šio reiškinių priežasčių: ir šiuo atveju neturi aiškiai apibrėžtos socialinės charakteristikos arba visai lieka šešėlyje ta visuomenės dalis, kuri yra našlaičių vargo kaltininkas.

\* \* \*

Šeimos nario mirties pasekmės kiek kitokiu aspektu praskleidžia sunkių darbelių motyvą, naujoje plotmėje rutuliojantis liaudies vargų tema.

Daugelyje laidotuvių raudų vedamąją giją eina mintis — dažniausiai išsakoma visos raudos ar atskiros poetinio vaizdo potekste, — jog mirtis paliečia materialinio šeimos gyvenimo pamatus todėl, kad netenkama darbo jėgos. Mirtis — tai darbininko praradimas, atnešantis šeimai naujus materialinius sunkumus ir rūpesčius. Ši mintis, išskylanti kaip tauraus giliai žmogiško sielvarto jausmo atšėšelis, raudose niekad nėra aptemdyta siaurai praktinių išskaičiavimų. Tai greičiau valstietiškas požiūris į tikrovę, akivaizdžiai leidžiantis pajusti tikrąją velionio, kaip visuomenės nario, žmogiškąją vertę. Raudos ir pasakoja apie tai, kaip labai pasigendama mirusio šeimos nario, kurio nebuvimas jaučiamas kiekviename žingsnyje, kaip niekuo neužpildoma tuštuma. Gyvenimas eina įprasta vaga, keldamas žemdirbio šeimai kaskart naujus, gyvybiškai svarbius klausimus, į kuriuos jau neberandama atsakymo:

Oi broliai mūsų, baltas dobilėli, oi, kas dar pasės baltus rugelius?

Oi, kas nupiaus raudonus dobilėlius? Oi, kas nušienaus lankoj šienelį be mūsų mylimo brolialio, balto dobilėlio?<sup>31</sup>

Darbininko mirtis įneša daug nedarnos į žemdirbio buitį ir įprastinį gyvenimo būdą — „užželia lygūs laukeliai“ „žaliais dirvonėliais“, surūdi „plieno dalgelis“, nutyla staklės „netrinkytos“. Mirties tuštumai ir nebūčiai kontrastu einantys šviesūs darbo vaizdai dar labiau pabrėžia šeimą ištikusios nelaimės didumą, kartu bylodami apie tai, koks nepamainomas ir reikalingas buvo šeimai velionis darbininkas:

... Išauš pavasarėlis, visų sūneliai po lygius laukelius su naujomis žagrelėmis, su šėmais jauteliais, o žmonių sūneliai po lygias lankeles su šviesiais dalgeliais švytuoja, —

O mano sūnelio būbuoja šėmi jauteliai, — savo artojėlio pasigenda, o mano vaikelio rūdija šviesūs dalgeliai<sup>32</sup>.

Mirties pasekmių didumą nusako ir tai, kad darbininko netekimą artimajam pajunta ir visa ta aplinka, su kuria jis suaugęs kasdieniniu darbu ir valstiečio psichologija: pavasarį atlėkus gegutė neberanda „laukelio artojėlio“, „savo gaspadorėlio“ pasigenda ir liūdi „visas dvarelis“:

Oi, tu padaboke  
An dīdzio dvarelis:  
Zvengia švyti žirgeliai,  
Bliauna margos karvelės,  
Baubia palši jauteliai  
Be sano gaspadorous<sup>33</sup>.

Apleistas ūkis ir neatlikti darbai — vis tai akivaizdžios pasekmės, nuo kurių ilgai neatsitiesia mirties paliesta šeima, kai netenka pajėgiau-

<sup>31</sup> BLR, p. 27 (Seinų apyl.).

<sup>32</sup> A. Juška, Lietuviškos dainos, t. 3, p. 309 (Veliuonos apyl.).

<sup>33</sup> „Tauta ir žodis“, 1923, t. 1, p. 171 (Valkininkų apyl.).

sio darbininko. Tokiais atvejais visa darbų našta tenka pasiliekančiesiems, todėl ypač daug skundo sunkiu, be prošvaisčių gyvenimu ir tokia pat neramia senatve sukaupia tėvų raudose. Čia nuolat prasiveržia netikrumas dėl rytdienos, rūpestis dėl sunkiai pelnomo duonos kąsnio, nes skurde ir sunkiame darbe praėjęs gyvenimas nesuteikia ramesnės senatvės. Vaikų mirtis atima tėvams paskutinę atramą „senoj senystelėj menkoj sveikatėlėj“, sugriaua ilgai puoselėtas viltis, nors senatvėj pailsėti, „žilą galvelę priglauti“ prie vaikų, kurie būtų „kojeles rankeles užvadavę“:

Tiek vargelių išnešiojau,  
Tiek naštytelių iškilojau,  
Ir nebeturiu, kas mano galvelį priglaudžia,  
Kas mano širdelį bėramina<sup>34</sup>.

Tokiu būdu, kovojant už duonos kąsnį, darbo žmogų iki pat mirties lydi nepabaigiami darbai, ilgainiui tampantys nepakeliama našta. Mirus šeimos darbininkui, tėvas ar motina dažnai skundžiasi, kad jiems tenka tokie darbai, kuriuos atlikti dėl savo senatvės jie nepajėgia:

Reiks man pačiam nukrascie tai gailiasias raselas, išbraidzias  
mana kajelas tai žaliasias girelas, kalai aš juos surasiu tai beruosius  
žirgelius! Nusbas tai man važinėcie tai žaliajan girelan, niekas man  
nepamačys kirsč' žaliųjų medelių, niekas many neažmainys tai sun-  
kajam darbely!<sup>35</sup>,

Arba:

Išbraidžia mana kajelas žaliasias girelas malkelį berinkdamas,  
nusapa mana peteliai nuo sunkiųjų naštelių<sup>36</sup>.

Gilaus skundo gaida sunkių darbelių motyvas skamba ir našlaičių raudose. Netekus šeimos maitintojo, našlė motina priversta su skaudama širdimi išsiųsti į darbą savo vaikus „ankstais ryteliais kap būs dzidelė raselė ir kap lis tankus lietulis<sup>37</sup>“; ir taip nuo mažens prasideda tie vargai, kuriais būdavo nužymėtas visas našlaičio gyvenimas. Našlaitis, kuriam tenka visi sunkieji darbai, nepažįsta nerūpestingos vaikystės: jis pirmasis nukrečia „sidabro raselę“ „svetimoj šalelėj“, ne ką kitą, o „siratėlę“ „užtemia tamsi naktelė žaliojo girelėj“. Ši lyrinių įvaizdžių simbolika kalba apie įtemptą darbo dieną nuo aušros iki sutemos; apie darbą, kuris tampa našta, kai yra nepabaigiamas arba kitam atitenka jo vaisiai, byloja ir kiti „siratėlės“ eilinės darbo dienos vaizdai:

Tai aš atsikeliu  
Ankstu ryteliu,  
Tai prasdarau langelį —  
Tai dar auštralė neušta,  
Tai dar gaideliai negieda,  
Dar zarėlės neištekėjė,  
O aš jau išsikėli  
An sunkių darbelių,  
An svecimų rankelių...  
Tai aš išeinu —  
Tai visos paukštelės dar miegma,  
O aš išsikėli an šaltos raselės!<sup>38</sup>

Iš nakties miego nepabudę paukšteliai, šalta raselė ir kitos pastabiai pagautos ankstaūs rytmečio peizažo detalės dar labiau pabrėžia našlaitį

<sup>34</sup> A. R. Niemi ir A. Sabaliauskas, Lietuvių dainos ir giesmės šiaurinėje Lietuvoje, 1911, p. 313 (Biržų apyl.).

<sup>35</sup> LTR I 138 (344), Svenčionių apyl.

<sup>36</sup> LTR I 138 (335), Svenčionių apyl.

<sup>37</sup> LMD III 46 (5), Varanavo apyl.

<sup>38</sup> LMD III 46 (9), Varanavo apyl.

laukiančio darbo sunkumą, tarsi bylodamos apie būsimą be džiaugsmo ir šilumos darbo dieną.

Sunki šeimos būklė, kurią dar labiau pablogina darbininko mirtis, anksti verčia našlaičius susidurti su išnaudotojiško darbo sąlygomis. Kokia buvo samdinių būklė buržuazinėje Lietuvoje, galima spręsti iš kai kurių to meto darbininkiškoje spaudoje paskelbtų žinučių. 1922 m. „Darbininkų atstovas“ štai kaip rašė apie žemaičių ir Suvalkijos samdinių darbo sąlygas: „... buožių darbininkai labai išnaudojami, ypač skaudžiai išnaudojamos samdytos merginos (tarnaitės); jos dirba ir žiemą, ir vasarą daug ilgesnes valandas, negu vyrai ir, palyginti, gauna daug mažesnę atlyginimą. Apie keletą minučių popietinio ar pavakarinio poilsio nėra nė galvoti“<sup>39</sup>. Ir toliau: „... ir žiemą ir vasarą jų darbo valandos beveik vienodai ilgos; vasarą aušra, o žiemą pirmieji gaidžiai — tai darbininko kėlimo ženklas; vasarą vakare dangaus žvaigždės, o žiemą vakaravimas iki šunų vakarienės tai darbininko poilsio ženklas“<sup>40</sup>.

Panašus buržuazinės gyvenimo tikrovės puslapis atsiskleidžia ir kai kuriose laidotuvių raudose.

Yra išlikusi samdinės rauda, kurios kompozicinį pagrindą sudaro savotiška lyrinio herojaus autobiografija. Tai su jaudinančiu paprastumu papasakota didelė tragedija, kalbanti apie tai, kaip patirtos nuoskaudos ir neteisybės apkartina gražiausias jaunystės dienas, kaip be džiaugsmo, nuolatiniam varge praeina gyvenimas, tarnaujant svetimiesiems:

Tai palikai mani nedzidelį  
In sunkų darbelių,  
Tai mani išlaidai slūžbelėn  
Iš jaunų dzienelių,  
Tai aš slūžijau ketrolka metelių.  
Tai žėdnam reikėj gadycia,  
Prieš kožnų ar mažų, ar dzidelį  
An pirštelių tūptavocia!  
Žinia, ne rodna mocina,  
Tai kožnas mani pastūmėj,  
Tai žėdnas mani pakriudzij<sup>41</sup>.

Visoje samdinės pasakojimo potekstėje slypi aiškiai jaučiamas priešiškusumas tiems, prieš kuriuos reikėjo „ketrolka metelių“ „an pirštelių tūptavocia“ — tiesa, nepereinantis į protestą, bet ir neleidžiantis rezignuoti tada, kai patirtos skriaudos pasiekia kulminaciją. Raudos pabaigoje, kaip visų nuoskaudų apibendrinimas, dar kartą praskamba sunkių darbelių motyvas, atskleidžiantis nežmoniškas, išnaudojimu paremtas darbo sąlygas ir visišką samdinės beteiškusumą. Ir tai, kad su meile atliktas darbas lieka nepastebėtas, rodo samdinio asmens ir jo žmogiškosios vertės paniekinimą:

Tai niekas nepagadzij,  
Nei darbeliu, nei gardakūsneliu,  
Tai kur aršiausia,  
Tai kur toliausia,  
Kada oralis šalčiausias,  
Kada lietutis skambiausias.  
Koc' ateina tamsi naktelė,  
Tai koc' aš bijojau,  
Tai koc' aš ne norėjau,  
Tai man reikėj eic'  
Tai man reikėj nuveic.  
Tai niekas nepasdžiaugė

<sup>39</sup> „Darbininkų atstovas“, 1922. II. 15.

<sup>40</sup> Ten pat.

<sup>41</sup> LMD III 46 (10), Varanavo apyl.

Nei manais sunkiais darbeliais,  
Nei manais gražiais rašteliais,  
Nei manom baltom drobėlėm<sup>42</sup>.

Darbas svetimiems, kaip ir visas samdinio gyvenimas,— tai didis vargelis. Si mintis, dažniausiai išsakyta nedidelės apimties poetiniu piešiniu, įvairiais variantais atsikartoja ir kitose raudose. Štai duktė, jautriai dėkodama motinai už visus rūpesčius, su užuojauta apmąsto jos sunkų gyvenimo kelią:

Dėkui, motulė,  
Dėkui, širdelė,  
Kų mani nešiojai  
An baltų rankelių  
Po svecimas pabarėles,  
Oi, kų vargavai  
Dzidelį vargelį  
Mani mažų augindama<sup>43</sup>.

Maža detalė — svetimose pabarėlėse praėjusi kūdikystė — leidžia pajusti visą vargdienio dalios sunkumą.

Tokiu būdu sunkių darbelių motyvas, konkretizuodamas ir papildydamas vargo motyvą, tarsi sudaro tam tikrą jo dalį, juo labiau, kad šių motyvų pagrinde esantys įvaizdžiai daugeliu atvejų eina vienas antro sinonimu: didis vargelis reiškia sunkų darbėlį ir atvirkščiai.

Tai aš išskaicytau  
Savo sunkus vargelius,  
Savą sunkus darbelius<sup>44</sup>.

Arba:

Tai palikdai an dzidelių vargelių,  
Tai palikdai an sunkųjų darbelių<sup>45</sup>.

Siame sugretinime, daugelyje raudų tapusiame tradicini formule, glūdi kritiško darbo vertinimo, suformuoto istoriškai susiklosčiusių gyvenimo sąlygų, pradmenys.

Iš tiesų darbas klasinėje visuomenėje ne tik neteikia džiaugsmo, bet tampa nepakeliamai sunkia našta darbo žmogui, negalinčiam naudotis savo triūso vaisiais. Supratimas, kad dirbama ne sau, o išnaudotojams, paneigia šios veiklos prasmingumą, tačiau gimstantis priešiškas jausmas darbui nuolat susikirta su įgimta jam meile, sudarančia neatskiriamą valstiečio psichologijos bruožą. Liaudyje visais laikais buvo gyva svajonė apie laisvą ir vaisingą darbą, ir eksploatacinio darbo neigimas niekad nenuslopino joje įgimtos meilės prasmingai veiklai. Šis sudėtingas ir prieštaringas darbo vertinimas ryškiai atsispindi raudose. Iš vienos pusės, darbas — tai didis vargelis, įtempta ir dažnai nevaisinga kova dėl kasdieninio duonos kąsnio, o iš kitos,— kūrybinio džiaugsmo šaltinis, leidžiantis pajusti savo, kaip materialinių gėrybių kūrėjo, vertę, ugdantis moralinio pranašumo prieš išnaudotojus jausmą.

Raudose su meile ir pasigėrėjimu kalbama apie „plonųjų drobelių“ audimą, „marguosius raštelius“, tuo tarpu šis darbo džiaugsmas nepažįstamas besinaudojantiems kitų triūso vaisiais. Darbu, harmoninga kūrybine veikla išsakomas gyvenimo džiaugsmo, jo pilnumos pajautimas.

Priaudžiau drobelių, priraštavau raštelių, kaip man buvo linkma gyventi prie tikro tatučio. E dabar, tatuti, e dabar, tikrasis, ne-noriu daboti į gražiuosius raštelius, į plonąsias drobeles<sup>46</sup>.

<sup>42</sup> LMD III, 46 (10), Varanavo apyl.

<sup>43</sup> LTR 1425 (8), Merkinės apyl.

<sup>44</sup> LMD III 46 (2), Varanavo apyl.

<sup>45</sup> LMD III 46 (3), Varanavo apyl.

<sup>46</sup> LTR 1237 (23), Svenčionių apyl.

Kasdieninis darbas, nuskaidrintas šviesia jo prasmingumo nuojauta, darbas „tik tėveliui ir motinėlei“ — „nesunkus vargelis“. Vienoje motinos raudoje sakoma:

Ko pabijojai: ar sunkių česelių, ar sunkių darbelių. Reik nebijoti būčiau pamokinus; nesunkūs darbeliai, kad ir sunkūs česeliai, vis tik tėveliui ir motinėlei — tu būtum nieko neatbojusi<sup>47</sup>.

Darbas raudose iškyla kaip socialinių idealų pagrindas ir žmogaus moralinės vertės kriterijus: iškeliant mirusiojo nuopelnus, pirmiausia prisimenama jo darbštumas, giriama „darbščios rankelės“, „eiklios kojelės“, grožimasi atliktais darbais ir apgailestaujama, kad netekta darbininko.

Tačiau raudose darbo tema stipriau skamba ne šviesaus, kūrybinio darbo, bet sunkių darbelių — didelių vargelių motyvas. Tai darbas, reikalaujantis visų dvasinių ir fizinių jėgų, tačiau neteikiantis nei moralinio pasitenkinimo, nei materialinės gerovės. Tokiame darbo vertinime glūdintis neigimas skamba kaip kaltinimas visuomeninei santvarkai, paremtai klasine nelygybe ir liaudies išnaudojimu. Panaši išvada plaukia iš visos vargo motyvu apibendrintos liaudies gyvenimo tikrovės, kuri raudose neretai apibūdinama kaip „sunkūs meteliai“ ar „sunkūs česeliai“ ne vien tik atskirai, mirties paliestai šeimai, bet ir visai socialinę priespaudą kenčiančiai liaudžiai.

\* \* \*

Seimos nario mirties atveju, kada sutirštintai tamsiom spalvom suvokiama dabartis ir tokia pat neteikianti vilčių atrodo ateitis, darbo žmogus akivaizdžiau, negu bet kada, pajunta klasinės padėties sąlygojamą savo ekonominį nepajėgumą, grumiantis su socialinėmis blogybėmis. Tačiau išeities kelių nematymas susilpnina kritiško žvilgsnio į tikrovę aštrumą, neretai suteikdamas jam resignacijos atšėšėlį. Visa, tegu ir neplati, socialinė raudų problematika aiškiai atspindi nepasitenkinimą tokia tikrove, kurioje tiek daug blogio, tačiau čia nerasime nė jokios užuominos apie galimos išeities kelius. Šis, daugeliu atvejų pasyvus, klasinės visuomenės negerovių neigimas, tradicinėje raudoje išreikštas vargo ir sunkių darbelių motyvu, atspindi valstietiškų pažiūrų ribotumą. Antra vertus, tradicinei laidotuvių raudai, kaip eleginės prigimties žanrui, apskritai nėra būdingi pakilūs optimistiniai tonai ar veržlaus protesto nuotaikos. Slegiantis sunkios dalios pajautimas, nuolat persipindamas su giliu sielvartu, netekus artimo asmens, čia dažnai pasiekia tokią jausmo įtampą, kad savaime, kaip didelės kančios išraiška, prasiveržia nevilties gaida. Vis dėlto, nors raudose vyrauja liūdesio nuotaikos, visuomenėje iš jų nedvelkia niūri ir slegianti neviltinga. Skausmingo išsiskyrimo su artimuoju tragizmą, lygiai kaip ir sunkią didelių vargų nuojautą, čia lydi darbo žmogaus dvasinio atsparumo suvokimas, ir visa tai įsisiūbavusiems jausmams suteikia pušiausvyros, kaip ir visam pasakojimui vidinės giedros ir rimties. Tai ne juodo pesimizmo, bet skaidriai eleginių tonų lyrika, išsaugojusi visai liaudies kūrybai būdingą vidinę giedrą, bylojančią apie jos kūrėjo tvirtą prigimtį, surandant sunkiausiais gyvenimo momentais atramą pačiame savy ir savo aplinkoje. Ta pati liaudis, gilaus susimąstymo ir skausmo kupiniais laidotuvių raudų posmais prabilusi apie dramatiškiausius gyvenimo momentus, kūrė ir pilnas šmaikštaus sąmojo ir juoko humoristines raudas, nuotaikingas, dvasią keliančias dainas.

Vilniaus Valstybinis V. Kapsuko v. universitetas  
Lietuvių literatūros katedra

Įteikta  
1961 m. birželio mėn.

<sup>47</sup> A. Juška, Lietuviškos dainos, t. 3, p. 309 (Veliuonos apyl.).

## Резюме

Похоронные причитания — один из древнейших жанров литовского народно-поэтического творчества. Автор статьи, опираясь на опубликованные и рукописные материалы, зафиксированные в последние десятилетия XIX века и в первой половине XX века, пытается проанализировать социальную проблематику произведений этого ныне исчезающего жанра. Социальный смысл их особенно ярко выражен в мотивах народного горя, которые характерны для подавляющего большинства литовских похоронных причитаний.

Смерть в причитаниях рассматривается как событие, имеющее социальное значение для бедной крестьянской семьи. При помощи бытовой детали и традиционных художественных приемов народного творчества в них раскрывается тяжелое материальное положение вдовы, потерявшей кормильца семьи, необеспеченная старость родителей, горестная судьба сироты.

Раскрытию горя потерявшей труженика крестьянской семьи в причитаниях подчинена и тема труда, которая здесь развернута в довольно широком плане. Труд в них рассматривается как тяжелое горе, потому что в условиях эксплуатации он не приносит трудящимся ни материального благосостояния, ни творческой радости.

Мотивы народного горя, раскрытые в причитаниях с точки зрения семейных отношений, значительны тем, что в них дано поэтическое обобщение тяжелого положения трудового крестьянства в послереформенный период и в годы буржуазного господства. Несмотря на то, что в похоронных причитаниях отражена экономическая беспомощность крестьянских масс в борьбе с социальным злом, они в то же время проникнуты надеждой на лучшую жизнь.

---